

Осадчук І.Ю.

«Партії влади» в Росії та країнах Центральної Азії

Проаналізовано поняття «партія влади». Запропоновано три основні підходи до визначення «партії влади». Визначено особливості формування та функціонування «партій влади» в Росії та країнах Центральної Азії (Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані й Узбекистані).

Ключові слова: «партія влади», виборчий блок, партійні системи, пострадянські країни, Росія, країни Центральної Азії.

странах Центральной Азии (Казахстане, Кыргызстане, Таджикистане, Туркменистане и Узбекистане).

Ключевые слова: «партия власти», избирательный блок, партийные системы, постсоветские страны, Россия, страны Центральной Азии.

Concept of «party of power» is analysed. Three main approaches to determining of the «party of power» are offered. Features of formation and functioning of the «parties of power» in Russia and Central Asian countries are determined.

Key words: party of power, electoral bloc, party systems, post-Soviet countries, Russia, Central Asian countries.

УДК 321.051:329(470+57)

Осадчук І.Ю.,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри політології
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Проанализировано понятие «партия власти». Предложены три основных подхода к определению «партии власти». Определены особенности формирования и функционирования «партий власти» в России и

Досвід функціонування політичних систем пострадянських країн засвідчив необхідність аналізу діяльності «партій влади» в цих країнах. «Партії влади» є інструментами вираження та обслуговування інтересів президентів і правлячих еліт у пострадянських країнах.

Метою дослідження є визначення особливостей формування та функціонування «партій влади» в Росії та країнах Центральної Азії (Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані й Узбекистані). Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці В. Гельмана [1; 2], Г. Голосова [3], О. Кинєва [7], М. Краснової [6], А. Ліхтенштейн [3], А. Мелешевича [10], І. Осадчука [12], А. Рябова [15], Р. Смайт [18], Ю. Шведа [16]. В. Брутер визначив «партію влади» як пострадянський феномен, який полягає в безпартійному президенті, частково безпартійному парламенті й деполітизованому уряді, який, своєю чергою, обмежено підзвітний парламенту [8, с. 50]. Г. Голосов й А. Ліхтенштейн «партію влади» визначили як «партію або коаліцію, які підтримують політику президента й урядовий курс, а також становлять більшість в парламенті» [3, с. 7]. Крім того, дослідники виділили широке та вузьке трактування «партії влади». У широкому значенні «партією влади» є політична еліта в цілому. Вузьке трактування «партії влади» підкреслює партійний, а не тільки владний її характер. У цьому контексті «партія влади» – це організація партійного або квазіпартійного типу, що створюється елітою для участі у виборах [3, с. 6–7]. Згідно з дослідженнями А. Рябова президент потребує «партію влади» для того, щоб мати гарантовану підтримку в парламенті. Бізнес-еліти також потребують таку організацію, щоб отримати можливість лобювати свої інтереси і впливати на процес прийняття рішень. Дослідник визначає «партію влади» як політичну організацію, яка бере участь у виборах і має представництво в органах влади різних рівнів [15].

Системною ознакою «партії влади» є її створення з ініціативи та під патронажем правлячої еліти як головного виразника інтересів останньої у сфері публічної політики. Ця політична сила стає ключовим елементом залучення еліт до підтримки курсу центральної виконавчої влади; крім того, з її допомогою демонструється відданість вищим елітним групам. Членство в «партії влади» перетворюється для еліт у своєрідний ритуал: подібна структура має схожість із профспілкою представників номенклатури; може бути «коаліцією бюрократії» [9]; відігравати роль своєрідної ієрархії, що існує паралельно з інститутами влади [7].

На думку О. Кинєва, «партія влади» – це гібрид елітного клубу прихильників режиму й інструменту його зовнішньої легітимації населенням, позбавлений можливості приймати самостійні рішення; має специфічну ідеологічну природу. Коаліція різних елітних груп, об'єднаних посадовим статусом, спричиняє ідеологічну різноманітність або ж аморфність [7]. Згідно з В. Гельманом, відсутність у «партії влади» вираженої ідеології жодним чином не послаблює її становище, а швидше, стає однією зі складових її успіху [1, с. 53].

У науковій літературі виокремлюють три основні підходи до визначення поняття «партія влади». Відповідно до першого підходу «партія влади» – формально неоформлений політичний блок, який складається з «прагматично зорієнтованих і деідеологізованих вищих кіл старої номенклатури, представників державного апарату, засобів масової інформації, керівників традиційних секторів промисловості та сільського господарства» [10]. Як зазначив Ю. Шведа, в політичному лексиконі це визначення часто застосовують для позначення політичних інтересів державно-бюрократичного апарату, які не є формально оформленими в окрему партію, однак можуть здійснювати (і здійснюють) істотний вплив на політичний процес [16].

У рамках *другого підходу* «партія влади» є «виборчим блоком, створеним державними діями для участі в парламентських виборах і президентських перегонах. Цей блок спирається на державні ресурси під час розбудови партійної інфраструктури та сильно залежить від харизматичних звернень до виборців у пошуках підтримки» [18, с. 556].

Третій підхід визначає «партію влади» як політичну партію, яка створена президентською/виконавчою владою для обслуговування її інтересів. «Партія влади» працює в режимі «машини для голосування», бо змушена підтримувати рішення правлячої еліти [13, с. 236–237]. За словами А. Мелешевича, «партія влади» має такі характеристики: 1) деідеологізовану, прагматичну та центристську природу; 2) створена та діє в інтересах виконавчої гілки влади; 3) покладається на державні та інші «адміністративні ресурси», доступні представникам виконавчої гілки влади, щоб досягти своїх цілей, ураховуючи участь у виборах; 4) базує свою участь у виборах на чітко вираженому персонально-харизматичному чинникові [10]. М. Краснова вважає, що «партія влади» – це політична організація партійного типу, що активно виступає на полі електоральної та внутрішньо-елітної конкуренції, створена чинною владою, захищає і виражає інтереси останньої, забезпечує легітимність політичного курсу, збереження й утримання владних політичних позицій. Основною ознакою партії влади є, насамперед, владна природа і партійний статус. Владна природа виражається в політико-адміністративній структурі, склад якої уособлює вертикаль виконавчої влади в особі президента та його адміністрації, уряду і регіональних органів влади [6, с. 69]. У рамках цього дослідження дотримуємось саме третього підходу до визначення «партії влади».

Проаналізуємо «партії влади» в Росії та країнах Центральної Азії (Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані й Узбекистані). Ми усвідомлюємо деідеологізовану природу «партій влади» в цих країнах. Водночас зазначаємо формальне/програмне ідеологічне позиціонування цих партій.

У Росії було кілька спроб політичної еліти сформувати «партію влади»: Рух «Демократична Росія» (1990), Партія російського єдності і згоди (PRES, 1993 р.), партія «Демократичний вибір Росії» (DVR, 1994 р.), «Наш дім – Росія» (NDR, 1995 р.). Кожна нова структура була «генетично» пов'язана з попередніми, створюючись на їхній основі. Приміром, до складу NDR увійшли DVR і PRES. Успішною спробою стало створення в грудні 2001 р. Всеросійської політичної партії «Єдність і Вітчизна – Єдина Росія» (Y–OVR), перейменованої в 2005 р. у Всеросійську політичну партію «Єдина Росія» (ER) [6, с. 132]. Вона бере свій початок у виборчих блоках «Єдність» (Y/Medved) і «Вітчизна – вся Росія»

(OVR), які були сформовані на виборах у Державну Думу в 1999 р. і згодом підтримували курс президента В. Путіна. ER – персоналістська партія. Завдяки популярності В. Путіна, який підтримав нову партію ER на виборах 2003, 2007, 2011, 2016 рр., а також зміцненню самої влади (еліти консолідувалися навколо постаті президента, була вибудована владна вертикаль). За підсумками парламентських виборів 2003 р. ER здобула 223 мандати; 2007 р. – 315 мандатів; 2011 р. – 238 мандатів; 2016 р. – 343 (із 450).

Як зазначає Б. Макаренко, головною інституційною слабкістю «Єдиної Росії» є дефіцит суб'єктності. Така суб'єктність, тобто функціональна роль партії як інституту, визначається двома чинниками: 1) рівнем автономії від виконавчої влади в ухваленні ключових рішень щодо кадрових призначень у виконавчій владі і формуванням політичної програми; 2) наявністю механізмів «внутрішньопартійної демократії», тобто встановлених формально або на практиці правил конкуренції та розв'язання конфліктів [8, с. 54–55]. Щодо першого чинника, то в «Єдиній Росії» така автономія мінімальна на федеральному і регіональному рівнях. Ключові рішення приймає бюрократія відповідного рівня. Щодо другого чинника, то, як вказує О. Кинєв, російськими політтехнологами неодноразово робилися спроби «оживити» штучний організм «партії влади» за допомогою таких засобів: 1) використання механізму «внутрішньопартійних виборів» (праймеріз) при висуванні кандидатів на різні посади. Упродовж останніх років цей механізм пережив певну еволюцію: від голосування «зборами» (за принципом «одна парторганізація – один голос») до системи персональних голосувань партійців. Проте фактична підконтрольність партії чиновникам цю процедуру значною мірою знецінила, оскільки чиновники, які контролюють партійні організації, приймають «потрібних» і виключають «непотрібних» людей зі складу партії; 2) прагнення зробити партійні органи більш впливовими в процесі прийняття владних рішень. У 2009 р. була введена схема, за якою президент Росії, пропонуючи кандидата на посаду губернатора, керувався виключно списком кандидатів, запропонованих федеральним керівництвом партії, яка перемогла на регіональних виборах. У всіх випадках це була президія генеральної ради «Єдиної Росії». При цьому в прийнятті рішень, як і раніше, брали участь чиновники адміністрації президента, які одночасно входять до керівництва партії; 3) просування всередині владного конгломерату діячів, які вийшли з керівництва партії, на ключові позиції в адміністрації президента. Таким чином, державна бюрократія продовжує стимулювати кар'єрні амбіції окремих політиків, а інституційна роль партії залишається незмінною [7].

У *Казахстані* витоки «партії влади» знаходимо ще в 1990-х роках. В 1993 р. з ініціативи президента Н. Назарбаєва було створено громадсько-політичний рух «Союз «Народна єдність Казахстану» (QXBO); 25 лютого 1995 р. на III (позачерговому) з'їзді QXBO було прийнято резолюцію і постанову про реорганізацію в Партію народної єдності Казахстану (QXBP). У 1999 р. з ініціативи чинного президента Н. Назарбаєва засновано партію «Отан»/«Батьківщина» (Otan), що була створена шляхом об'єднання Партії народної єдності Казахстану, Демократичної партії Казахстану, Ліберального руху Казахстану, Руху «За Казахстан – 2030», Партії справедливості [5, с. 133]. На I з'їзді 1 березня 1999 р. головою партії обрали президента Н. Назарбаєва. У 2002 р. до партії увійшли Республіканська партія праці і Народнo-кооперативна партія. У 2006 р. після приєднання республіканської партії «Асар», Громадянської партії Казахстану та Аграрної партії Казахстану, Otan перейменовано в Народнo-Демократичну партію «НурОтан». Народнo-Демократичну партію «НурОтан» 18 жовтня 2013 р. перейменовано в НурОтан (NurOtan). NurOtan – персоналістська партія. У програмі/доктрині NurOtan визначено як домінуючу політичну силу, що консолідує суспільство та забезпечує реалізацію державного курсу «Єлбаси»/«Лідера Нації» (президента Н. Назарбаєва). Крім того, чинниками успішного розвитку Казахстану визначено такі: єдність народу і громадянська згода; збереження та примноження культурних і духовних цінностей; сильна економіка, справедлива соціальна політика; розвиток інтелектуального потенціалу нації; ефективне державне управління; збалансована та багатовекторна зовнішня політика [4]. За результатами виборів до Мажілісу (нижньої палати парламенту) 1999 р. партія здобула 23 місця (з 77); 2004 р. – 42 місця (з 77); 2007 р. – 98 місць (із 98); 2012 р. – 83 місця (з 98); 2016 р. – 84 місця (з 98).

У *Киргизстані* в 1995–2005 рр. «партія влади» була неінституціоналізована. Парламентською підтримкою президента А. Акаєва були непартійні депутати. У 2007–2010 рр. «партією влади» була партія «АкЖол»/«Світлий шлях» (AkZh), створена 15 жовтня 2007 р. напередодні парламентських виборів з ініціативи президента К. Бакієва [13, с. 243]. Соціальну базу партії становив бюрократичний апарат, підконтрольний виконавчій владі. За результатами парламентських виборів 2007 р., AkZh здобула 71 мандат (із 90).

У *Таджикистані* «партією влади» є Народнo-демократична партія Таджикистану (НКДТ), створена 1994 р. До червня 1997 р. партія називалась Народна партія Таджикистану. У березні 1998 р. президент Е. Рахмон став членом партії і був обраний її головою. НКДТ – секуляристська партія. Мета НКДТ – об'єднання «всіх громадян Республіки Таджикистан незалежно від мови, національної

належності, соціального походження, політичних переконань ... для створення суверенної світської держави» [11]. За результатами парламентських виборів 2000 р., пропрезидентська НКДТ отримала 36 місць; 2005 р. – 49 місць; 2010 р. – 55 місць; 2015 р. – 51 місце (з 63).

У *Туркменістані* «партією влади» є Демократична партія Туркменістану (ТДП), створена 1991 р. ТДП – спадкоємиця Комуністичної партії Туркменської РСР [17, с. 393]. ТДП позиціонується як націоналістична, секуляристська партія. Основний ресурс партії – опора на авторитет президента країни (до 2007 р. – С. Ніязова, після 2007 р. – Г. Бердимухамедова). До 2008 р. в країні легально діяла тільки ТДП. За результатами виборів 1994, 1999, 2004, 2008–2009 рр. парламент був однопартійним. За результатами парламентських виборів 2013 р. ТДП здобула 47 мандатів (із 125).

У *Узбекистані* «партією влади» була Народнo-демократична партія Узбекистану (ОХДП), заснована 1 листопада 1991 р. президентом І. Карімовим [14, с. 69] (спадкоємиця Комуністичної партії Узбецької РСР). За результатами парламентських виборів 1994–1995 рр. ОХДП здобула 69 місць; 1999 р. – 49 місць (із 250). Після того, як 14 лютого 2005 р. Ліберально-демократична партія Узбекистану (ОЛДП) ініціювала в Законодавчій палаті (нижній палаті парламенту) створення «Демократичного блоку», до якого увійшли, крім неї, Національно-демократична партія «Фідокорлар» (FMDP) і Соціал-демократична партія «Адолат» (ASDP), ОХДП оголосила себе парламентською опозицією, хоча фактично продовжила підтримувати політику президента І. Карімова. З 2003 р. «партією влади» є Ліберально-демократична партія Узбекистану (повна назва – «Рух підприємців і ділових людей – Ліберально-демократична партія Узбекистану», ОЛДП), заснована 15 листопада 2003 р. [14, с. 70]. ОЛДП позиціонується як центристська ліберальна партія [14, с. 73]. Вже 4 жовтня 2007 р. партія заявила про висунення І. Карімова на посаду президента; 6 листопада 2007 р. І. Карімов прийняв номінацію. Партія підтримувала авторитарні методи управління країною президентом І. Карімовим. За результатами парламентських виборів 2004–2005 рр., партія отримала 41 мандат (із 120); 2009–2010 рр. – 53 мандати (із 135); 2014–2015 рр. – 52 мандати (із 135).

Таким чином, у Росії та країнах Центральної Азії «партії влади» були/є опорою президентської/виконавчої влади. Крім того, в країнах Центральної Азії сімейно-клановий характер правлячих еліт відображається в складі та діяльності «партій влади», які функціонують у рамках суворої ієрархії, де пріоритетними є особиста відданість президенту та спільність походження. У подальших дослідженнях проаналізуємо особливості формування та функціонування «партій влади» в інших пострадянських країнах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гельман В. От «бесформенного плюрализма» – к «доминирующей власти»? / В. Гельман // *Общественные науки и современность*. – 2006. – № 1. – С. 46–58.
2. Гельман В. Перспективы доминирующей партии в России / В. Гельман // *Pro et Contra*. – 2006. – № 4. – С. 62–71.
3. Голосов Г. «Партии власти» и российский институциональный дизайн: теоретический анализ / Г. Голосов, А. Лихтештейн // *Полис*. – 2001. – № 1. – С. 6–14.
4. Доктрина партии «НурОтан» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nurotan.kz/ru/doktrina>.
5. Кармазина Л. Сравнительный анализ институционализации партийных систем Казахстана и России. Ч. II / Л. Кармазина // *Центральная Азия и Кавказ*. – 2009. – № 1(61). – С. 132–144.
6. Краснова М. Феномен «партия власти» в пострадянських політичних порядках. Українська специфіка / М. Краснова // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. : «Питання політології»*. – 2014. – № 1111. – С. 66–71.
7. Кынев А. «Партия власти» как партия / А. Кынев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nz/2013/1/k6.html>.
8. Макаренко Б. Постсоветская партия власти: «Единая Россия» в сравнительном контексте / Б. Макаренко // *Полис*. – 2011. – № 1. – С. 42–65.
9. Межуев Б. Политическая гегемония большинства / Б. Межуев, А. Черняев, Н. Куркин // *Вопросы местного самоуправления*. – 2010. – № 2. – С. 59–62.
10. Мелешевич А. Партії влади та партійні системи в пострадянських країнах / А. Мелешевич // *Вибори та демократія*. – 2006. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3325/Meleshevych_Partii_vlady_ta_partiini_systemy.pdf?sequence=1.
11. Народно-демократическая партия Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tajikistan.turkestan.ru/tj/konflikt/parties/ndpt.html>.
12. Осадчук І. Політичні інститути пострадянських країн: порівняльний аналіз / І. Осадчук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 177–184.
13. Пьянов А. Феномен «партийвласти» и «правящихпартий» в странах СНГ / А. Пьянов // *Постсоветская трансформация политических систем новых независимых государств* : матер. междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 25 ноября 2011 г.). – М. : Изд-во МГОУ, 2012. – С. 236–245.
14. Раббимов К. Политические партии Узбекистана: между правительством и обществом / К. Раббимов // *Центральная Азия и Кавказ*. – 2007. – № 1(49). – С. 67–84.
15. Рябов А. Пока не началось. От партии власти к правящей партии / А. Рябов // *Апология*. – 2005. – № 8. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://polit.ru/article/2006/02/10/ryabov/>.
16. Шведа Ю. Політичні партії : енциклопедичний словник / Ю. Шведа. – Львів : Астролябія, 2005. – 488 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Shweda_slovyk.htm.
17. Al-Bassam K. The Evolution of Authoritarianism in Turkmenistan / Kareem Al-Bassam // *Demokratizatsiya*. – 1997. – No. 3. – P. 386–405.
18. Smyth R. Building State Capacity from the Inside Out: Parties of Power and the Success of the President's Reform Agenda in Russia / Regina Smyth // *Politics and Society*. – 2002. – Vol. 30. – No. 4. – P. 555–578.